

ADABIYAT SOHASINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY VA MA’NAVIY AHAMIYATI

Axmedov Rafik Maxsudovich

Qo‘qon davlat universiteti

Cholg‘u ijrochiligi kafedrası dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20117541>

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyot sohasini rivojlantirishning jamiyat ma’naviy hayotidagi o‘rni, yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati hamda milliy qadriyatlarni asrashdagi roli tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy adabiy jarayonlar, kitobxonlik madaniyatini oshirish va ijodkorlarni qo‘llab-quvvatlash masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: adabiyot, ma’naviyat, kitobxonlik, madaniyat, yoshlar tarbiyasi, ijodkor, milliy qadriyat, rivojlanish.

Abstract: This article analyzes the importance of developing the field of literature in the spiritual life of society, its role in youth education, and in preserving national values. The paper also highlights modern literary processes, the promotion of reading culture, and support for creative authors.

Keywords: literature, spirituality, reading culture, culture, youth education, creativity, national values, development.

KIRISH

Adabiyot insoniyat ma’naviy taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Har bir xalqning tarixi, milliy qadriyatlari, urf-odatları, orzu-intilishlari va dunyoqarashi eng avvalo uning adabiyotida o‘z aksini topadi [1]. Adabiyot inson qalbini tarbiyalaydi, tafakkurni boyitadi hamda jamiyatning ma’naviy kamolotiga xizmat qiladi. Shu sababli ham barcha davrlarda adabiyot va madaniyat masalalariga davlat siyosati darajasida e’tibor qaratilgan. Ayniqsa, bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda adabiyot sohasini rivojlantirish yosh avlodning ma’naviy immunitetini mustahkamlash, milliy o‘zlikni anglash, vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish hamda kitobxonlik madaniyatini yuksaltirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda [2]. Bugungi kunda dunyo miqyosida turli mafkuraviy tahdidlar, ommaviy madaniyatning salbiy ta’siri hamda internet tarmoqlari orqali tarqalayotgan zararli axborotlar yoshlar ongiga ta’sir ko‘rsatmoqda. Bunday sharoitda badiiy adabiyot insonning ma’naviy-axloqiy dunyosini boyituvchi, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiruvchi muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, buyuk ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan boy adabiy meros yoshlarni ezgulikka, insonparvarlikka va milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda katta ahamiyatga ega [3]. O‘zbekiston Respublikasida ham mustaqillik yillaridan boshlab adabiyot va madaniyat sohasini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratib kelinmoqda. Xususan, mamlakatimiz Prezidenti tomonidan ilgari surilgan ma’naviy-ma’rifiy islohotlar doirasida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish, yosh ijodkorlarni qo‘llab-quvvatlash, nashriyot va matbaa tizimini takomillashtirish bo‘yicha qator muhim qaror va farmonlar qabul qilindi. Jumladan, 2017-yil 13-sentabrdagi “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ib qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to‘g‘risida”gi PQ-3271-son Qarori mamlakatda kitobxonlik madaniyatini yangi bosqichga olib chiqishda muhim ahamiyat kasb etdi [4]. Mazkur qaror asosida

kutubxonalar faoliyati modernizatsiya qilinib, kitob mahsulotlarini chop etish va aholiga yetkazib berish tizimi yanada takomillashtirildi.

Shuningdek, 2019-yilda beshta muhim tashabbus doirasida yoshlarning madaniyat va san'atga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularni kitob mutolaasiga keng jalb etish masalalariga alohida e'tibor qaratildi [5]. Ushbu tashabbuslarning to'rtinchi yo'nalishi aynan yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va kitobxonlikni targ'ib qilishga qaratilgan bo'lib, bugungi kunda ta'lim muassasalari, kutubxonalar va madaniyat markazlarida keng ko'lamli ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar tashkil etilmoqda. Bundan tashqari, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida elektron kutubxonalar, audio kitoblar va onlayn adabiy platformalar faoliyati kengaymoqda. Bu esa aholining, ayniqsa yoshlarning badiiy adabiyotga bo'lgan qiziqishini oshirish bilan bir qatorda, milliy va jahon adabiyoti namunalari keng foydalanish imkoniyatini yaratmoqda. Shu bilan birga, yozuvchi va shoirlarning ijodiy faoliyatini rag'batlantirish, ularning asarlarini xorijiy tillarga tarjima qilish hamda xalqaro miqyosda targ'ib etish bo'yicha ham muhim ishlar amalga oshirilmoqda [6]. Adabiyot sohasini rivojlantirish jamiyat ma'naviy taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida mamlakatning ijtimoiy-madaniy hayotida muhim o'rin tutadi. Zero, kitobxon xalqning tafakkuri yuksak, ma'naviyati boy va kelajagi porloq bo'ladi. Shu bois adabiyot va kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish nafaqat madaniy, balki strategik ahamiyatga ega bo'lgan ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi [1].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda adabiyotning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish hamda ma'naviy tarbiya masalalariga oid mahalliy va xalqaro ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida tarixiylik, qiyosiy tahlil, kuzatish, umumlashtirish va kontent-tahlil metodlaridan foydalanildi. Ushbu metodlar orqali adabiyotning inson ma'naviy kamolotiga ta'siri, yoshlar tarbiyasidagi o'rni hamda zamonaviy jamiyatdagi ahamiyati ilmiy jihatdan o'rganildi. Adabiyot inson tafakkurini boyituvchi, estetik didni shakllantiruvchi hamda ma'naviy qadriyatlarni avloddan-avlodga yetkazuvchi muhim vosita sifatida talqin etiladi. O'zbek adabiyotshunos olimi Dilmurod Qur'onovning "Adabiyot nazariyasi asoslari" (Toshkent: Akademiya nashri, 2013) asarida badiiy adabiyot insonning ruhiy dunyosiga ta'sir ko'rsatishi, uning estetik tafakkurini rivojlantirishi haqida muhim nazariy qarashlar bayon etilgan [1]. Shuningdek, Qozoqboy Yo'ldoshevning "Badiiy adabiyot va ma'naviyat" (Toshkent: O'qituvchi, 2016) nomli ilmiy ishida adabiyotning yoshlar ma'naviy tarbiyasidagi o'rni keng yoritilib, badiiy asarlar orqali insoniy fazilatlarini shakllantirish mumkinligi ta'kidlangan [2].

Mahalliy ilmiy adabiyotlarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish masalasi ham dolzarb yo'nalishlardan biri sifatida tadqiq etilgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston strategiyasi" (Toshkent: O'zbekiston, 2021) asarida yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, kitobxonlikni keng targ'ib qilish va milliy madaniyatni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri ekanligi alohida qayd etilgan [3]. Xalqaro ilmiy manbalarda ham adabiyotning inson tafakkuri va jamiyat rivojiga ta'siri masalalari keng o'rganilgan. Masalan, amerikalik olim Martha Nussbaumning "Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities" (Princeton University Press, 2010) asarida gumanitar fanlar va adabiyot insonlarda tanqidiy fikrlash, empatiya va demokratik qadriyatlarni shakllantirishdagi asosiy omillardan biri sifatida baholanadi [4]. Shuningdek, Paulo Freirening "Pedagogy of the Oppressed" (New York: Continuum, 1970) asarida mutolaa

va badiiy tafakkurning inson ongini rivojlantirishdagi ahamiyati pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilingan [5]. Tadqiqot davomida UNESCOning 2023-yilda e’lon qilingan “Global Education Monitoring Report” ma’lumotlaridan ham foydalanildi. Mazkur hisobotda yoshlar orasida kitob mutolaasi madaniyatini rivojlantirish ta’lim sifati va ma’naviy taraqqiyotning muhim omillaridan biri sifatida qayd etilgan [6]. Hisobotda raqamli texnologiyalar rivojlanayotgan bir davrda an’anaviy mutolaa madaniyatini saqlab qolish dolzarb masala ekanligi ta’kidlanadi. Bundan tashqari, tadqiqotda zamonaviy axborot texnologiyalarining adabiyot rivojiga ta’siri ham o’rganildi. Elektron kutubxonalar, audio kitoblar va onlayn platformalar yoshlarning kitobga bo’lgan qiziqishini oshirishda muhim vosita bo’lib xizmat qilayotgani ilmiy maqolalar hamda statistik ma’lumotlar asosida tahlil qilindi. Shu jihatdan qaraganda, adabiyot va zamonaviy texnologiyalar uyg’unligi ma’naviy-ma’rifiy taraqqiyotning yangi bosqichini yuzaga keltirmoqda.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalariga ko’ra, adabiyot sohasini rivojlantirish jamiyatning ma’naviy va madaniy taraqqiyotiga sezilarli darajada ijobiy ta’sir ko’rsatmoqda. Ayniqsa, yoshlar orasida kitobxonlik madaniyatining shakllanishi ularning dunyoqarashi, mustaqil fikrlash qobiliyati hamda ma’naviy-axloqiy qarashlarini rivojlantirishda muhim omil bo’lib xizmat qilayotgani aniqlandi. Tadqiqot davomida turli yosh toifalaridagi respondentlar o’rtasida o’tkazilgan tahlillar natijasida muntazam badiiy adabiyot mutolaa qiluvchi yoshlarning ijtimoiy faolligi, muloqot madaniyati va tahliliy fikrlash darajasi yuqoriroq ekanligi kuzatildi. Shuningdek, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlari va ma’naviy-ma’rifiy loyihalar natijasida aholining kitobga bo’lgan qiziqishi ortib borayotgani qayd etildi. Xususan, so’nggi yillarda respublika miqyosida tashkil etilgan “Yosh kitobxon”, “Kitobxon millat” hamda turli adabiy tanlovlar yoshlarning adabiyotga bo’lgan qiziqishini oshirishda samarali vosita bo’lib xizmat qilmoqda. Tadqiqot natijalariga ko’ra, bunday tanlov va loyihalarda ishtirok etgan yoshlarning aksariyati mutolaa qilish ko’nikmalarining rivojlanganini va badiiy adabiyotga qiziqishi ortganini bildirgan. Elektron kutubxonalar, audio kitoblar va onlayn platformalarning kengayishi ham adabiyotning ommalashuviga ijobiy ta’sir ko’rsatmoqda. Xususan, internet texnologiyalari orqali elektron kitoblardan foydalanish imkoniyatining ortishi yoshlarning badiiy va ilmiy adabiyotga murojaatini sezilarli darajada kuchaytirgan. Tadqiqot natijalari elektron resurslardan foydalanuvchi talabalar orasida mutolaa ko’rsatkichlari an’anaviy usulda kitob o’qiydiganlarga nisbatan yuqoriroq ekanligini ko’rsatdi. Bu esa raqamli texnologiyalarni adabiyot targ’ibotiga samarali integratsiya qilish muhimligini tasdiqlaydi.

Bundan tashqari, zamonaviy nashriyot texnologiyalarining joriy etilishi kitoblarning sifatli va tezkor chop etilishiga imkon yaratmoqda. Natijada, milliy va jahon adabiyoti namunalarning keng ommaga yetib borishi ta’minlanmoqda. Ayniqsa, bolalar adabiyoti, ilmiy-ommabop asarlar va tarixiy romanlarga bo’lgan talabning ortayotgani kuzatildi. Bu esa jamiyatda kitobxonlik muhiti shakllanayotganidan dalolat beradi. Tadqiqot davomida yana bir muhim natija sifatida adabiyotning yoshlar tarbiyasidagi o’rni aniqlandi. Badiiy asarlar orqali yoshlarda insonparvarlik, vatanparvarlik, bag’rikenglik va milliy qadriyatlarga hurmat kabi fazilatlarning shakllanishi kuzatildi. Ayniqsa, Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy, Cho’lpon va Erkin Vohidov kabi ijodkorlarning asarlari yoshlarning ma’naviy dunyosini boyitishda muhim manba bo’lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari ayrim muammolar mavjudligini ham ko’rsatdi. Jumladan, ayrim hududlarda zamonaviy kutubxonalar faoliyatining yetarli darajada

yo'lga qo'yilmagani, yoshlarning ko'proq ijtimoiy tarmoqlarga vaqt ajratayotgani va badiiy adabiyotga qiziqishning sustligi kuzatilmoqda. Bu esa kitobxonlikni targ'ib qilish bo'yicha innovatsion yondashuvlarni yanada kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi. Umuman olganda, olib borilgan tadqiqot natijalari adabiyot sohasini rivojlantirish jamiyatning ma'naviy barqarorligi, yoshlar tarbiyasi hamda milliy qadriyatlarni asrashda muhim omillardan biri ekanligini tasdiqladi [2].

MUHOKAMA

Bugungi kunda adabiyot sohasida uchrayotgan asosiy muammolardan biri yoshlarning badiiy asarlarga bo'lgan qiziqishining pasayib borayotganidir. Bu holat, avvalo, internet texnologiyalari, ijtimoiy tarmoqlar va qisqa axborot almashinuvi vositalarining keng tarqalishi bilan izohlanadi. Zamonaviy yoshlar ko'proq vaqtini virtual makonda o'tkazayotgani sababli kitob mutolaasiga ajratilayotgan vaqt qisqarib bormoqda. Natijada, ayrim yoshlarda chuqur tahliliy fikrlash, badiiy-estetik tafakkur va mustaqil mushohada yuritish ko'nikmalarining sustlashishi kuzatilmoqda. Bu esa jamiyatning ma'naviy rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bilan birga, ommaviy madaniyatning kuchayishi ham milliy adabiyotga bo'lgan qiziqishning pasayishiga sabab bo'layotgan omillardan biridir. Ayrim hollarda yoshlar yengil mazmundagi axborot va ko'ngilochar materiallarga ko'proq murojaat qilmoqda. Holbuki, badiiy adabiyot inson tafakkurini boyitish, ma'naviy dunyosini shakllantirish va estetik didini rivojlantirishda muhim tarbiyaviy vosita hisoblanadi. Shu sababli, yoshlar orasida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Mazkur muammolarni bartaraf etish maqsadida ta'lim muassasalarida kitobxonlik tadbirlarini yanada ko'paytirish, adabiy uchrashuvlar, “Yosh kitobxon” tanlovlari, ijodiy kechalar va kitob festivallarini muntazam tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, maktab va oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida mutolaa darslarini tashkil qilish yoshlarning kitobga bo'lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, yosh ijodkorlarni moddiy va ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatlash, ularning asarlarini nashr etish ham adabiy muhit rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat sifatida elektron adabiyot va raqamli texnologiyalarning roli alohida qayd etildi. Bugungi kunda elektron kutubxonalar, audio kitoblar va onlayn platformalar orqali kitoblardan foydalanish imkoniyatining kengayishi kitobxonlikni rivojlantirishda yangi bosqichni yuzaga keltirmoqda. Shu bilan birga, raqamli vositalardan samarali foydalanish uchun yoshlarni to'g'ri axborot tanlash madaniyatiga o'rgatish zarur. Aks holda, internetdagi sifatsiz va ma'naviy jihatdan zararli axborotlarning salbiy ta'siri kuchayishi mumkin. Bundan tashqari, milliy adabiyot namunalarini xorijiy tillarga tarjima qilish orqali xalqaro miqyosda targ'ib etish ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Xususan, Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Oybek kabi buyuk adiblarimizning asarlarini jahon tillariga tarjima qilish O'zbekistonning boy madaniy merosini dunyo hamjamiyatiga tanitishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bu jarayon nafaqat milliy madaniyatni targ'ib qilish, balki xalqaro madaniy aloqalarni mustahkamlash imkonini ham yaratadi [2].

Shuningdek, nashriyot va kutubxona tizimida zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish, hududiy kutubxonalarni yangi adabiyotlar bilan boyitish hamda chekka hududlarda mobil kutubxona xizmatlarini rivojlantirish zarurligi aniqlandi. Chunki ayrim hududlarda kitob fondining eskirganligi va zamonaviy adabiyotlarning yetishmasligi kitobxonlik darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Umuman olganda, adabiyot sohasini rivojlantirish masalasi nafaqat

madaniy, balki ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotning ham muhim omillaridan biri hisoblanadi. Shu bois davlat, ta'lim muassasalari, ijodkorlar va jamoatchilik hamkorligida kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish bo'yicha tizimli ishlarni davom ettirish zarur.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, adabiyot sohasini rivojlantirish jamiyat ma'naviy taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Adabiyot inson tafakkurini boyitadi, estetik didini shakllantiradi hamda yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bois kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish, yoshlarni badiiy adabiyotga keng jalb qilish va ijodkorlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash bugungi kunning ustuvor vazifalaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, badiiy adabiyotga muntazam murojaat qiluvchi yoshlarning dunyoqarashi, mustaqil fikrlashi, ma'naviy-axloqiy qarashlari va ijtimoiy faolligi yuqori darajada shakllanadi. Ayniqsa, milliy adabiyot namunalarini mutolaa qilish yoshlarning vatanparvarlik, insonparvarlik va milliy o'zlikni anglash tuyg'ularini mustahkamlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shu jihatdan qaraganda, adabiyot nafaqat madaniy hodisa, balki jamiyat barqarorligi va ma'naviy xavfsizligini ta'minlovchi muhim ijtimoiy vosita ham hisoblanadi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar asosida adabiyotni targ'ib qilish, elektron kutubxonalar, audio kitoblar va onlayn platformalarni rivojlantirish kitobxonlik madaniyatini keng ommalashtirishga xizmat qilmoqda. Raqamli texnologiyalar orqali adabiyotning keng ommaga yetib borishi yoshlarning mutolaaga bo'lgan qiziqishini oshirish bilan bir qatorda, milliy va jahon adabiyoti namunalaridan samarali foydalanish imkoniyatini yaratmoqda. Shu bilan birga, axborot makonida ma'naviy tahdidlarga qarshi kurashishda sifatli badiiy adabiyotning o'rni yanada ortib bormoqda.

Bundan tashqari, milliy adabiyot namunalarini xorijiy tillarga tarjima qilish, xalqaro adabiy aloqalarni kengaytirish hamda o'zbek adabiyotini jahon miqyosida targ'ib etish muhim strategik ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon mamlakatning madaniy salohiyatini namoyon etish, milliy merosni dunyoga tanitish va xalqaro madaniy hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Kelgusida adabiyot sohasini yanada rivojlantirish uchun ta'lim muassasalari, kutubxonalar, nashriyotlar va ommaviy axborot vositalari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, yoshlar uchun innovatsion kitobxonlik loyihalarini amalga oshirish hamda hududlarda zamonaviy kutubxona infratuzilmasini rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Zero, ma'naviy barkamol, kitobxon va tafakkuri yuksak avlodni tarbiyalash mamlakat taraqqiyoti va kelajak rivojining muhim poydevori hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Karimov, I. A. (2008). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat.
2. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. Toshkent: O'zbekiston.
3. Quronov, D. (2013). *Adabiyot nazariyasi asoslari*. Toshkent: Akademnashr.
4. Yo'ldoshev, Q. (2016). *Badiiy adabiyot va ma'naviyat*. Toshkent: O'qituvchi.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 13-sentabrdagi PQ-3271-son Qarori. *Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida*.

6. Nussbaum, M. (2010). *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton: Princeton University Press.
7. Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum.
8. UNESCO. (2023). *Global Education Monitoring Report*. Paris: UNESCO Publishing.